

Dr. Székely György

Operettszínház – 1956

MEGJEGYZÉSEK CSEH KATALIN TANULMÁNYÁHOZ

Cseh Katalin nagyvonalú tanulmányának második része, amely *A teatrális demokrácia útjai* címmel jelent meg a SZÍNHÁZ 2011. szeptemberi számában², tovább próbálja rekonstruálni „a színház szerepét az 1956-os forradalomban”. Ezúttal is gazdag forrásanyagot használt fel. Megállapításai azonban nem mindig helytállóak. Különösen szembeűnő ez abban a nyolcsoros bekezdésben, ahol az Operettszínházról szól. Sajnálattal kellett megállapítanom, hogy a jelzett szövegnek szinte minden megállapítása téves. – Ezért ketűs minőségben is szükségesnek tartom, hogy bővebb kommentárt fűzzek az ott olvasható szöveghez: részben mint színháztörténész, részben mint személyes tanű, aki az adott időpontban – Gáspár Margit igazgatása idején, 1952 és 1957 között – a színház főrendezője voltam. A kifogásolt nyolc sor így hangzik:

„A Fűvárosi Operettszínházban szintén forradalmi tanács tevékenykedett, miután megfosztották vezetői székétől a kommunista párt iránt elűtelezett Gáspár Margitot és hasonló szellemű támogatóit. Ezzel egy időben eltűntek az intézményből a káderlapok is. Az Operettszínház elhatározta, hogy a régi hagyomány útján halad tovább. Már konkrét darabokkal készűlt a megnyitásra.”

A bekezdés forrásaként a szerző Szalay Hanna 1956 *sajtója, október 23–november 4.* című válogatását (Geopen Kiadó, 2006) jelöli meg. A felhasználható források azonban jóval szélesebb körűek, mint a válogatás. Közűjük tartozik Rátonyi Róbert kétkötetes munkája 1984-ből, az *Operett, II.*, Szirtes György (az adott időpontban a színház gazdasági vezetője) önéletrajza, a *Színház a Broadwayn* (1990), Korossy Zsuzsa óriási forrásanyagot felkutató és közlű munkája, a *Színházirányítás a Rákosi-korszak első felében* (in *Színház és politika*, 2007), Horváth Patrícia szakdolgozata (*Egy hit illűziók nélkül*, 2004) és más, kiegészítű anyagok, például az a gyorsírűi feljegyzés a Színház- és Filmművészeti Szűvetség elnökségének Kűpeczi Bélával, a Művelődésűgyi Minisztérium képviselűjével 1956. december 27-én tartott megbeszéléséről, amelynek tárgya az Operettszínház helyzete, leendű igazgatűjának kijelölése volt, és amelyen az Operettszínház Balla Katalin rendezűsszűstens képviselte. De nézzűk elűször tetelesen a „bekezdés” megállapításait.

1. „...forradalmi tanács tevékenykedett, miután megfosztották vezetői székétől a kommunista párt iránt

elűtelezett Gáspár Margitot és hasonló szellemű támogatóit”. Ezzel ellentétben:

Gáspárt nem fosztották meg vezetői székétől, hanem ő maga mondott le az október 30-án tartott „forradalmi társulati ülésen”, amelyet a már elűzőleg is szervezűkűdű „forradalmi bizottság” hívott össze. Ezt a ténűt ő maga is megerűsítette a társulatnak november első napjaiban írt levelében (a levél szűvegét Szirtes György közölte). Indokul azt adta meg, hogy az ülésen bejelentett lemondását a társulat „teljes egyhangűsággal elfogadta. Engem tehát nem a Forradalmi Bizottság távolított el a színház éléről. Ezért én a tagság egészének döntését magamra nézűve kötelezűnek és megmáshíthatatlannak tekintem.” Egyűbként Gáspár a Gerű Ernű–Nagy Imre-irányzatok közötti harcban történelmi és személyes okokból egyértelműen Nagy Imre mellett foglalt állást. Ezt műsorpolitikája is igazolta, elűsorban az új darabok szellemisége tekintetében (*Boci, boci..., Valahol Délén*).

2. Téves a „hasonlű szellemű támogatóira” való hivatkozás.

A vezetűség minden tagja a helyén maradt – Szirtes György gazdasági vezetű 1962-ig (amikor az Operaház gazdasági vezetűsét vette át); Innocent-Vince Ernű dramaturg 1964-ig; Semsei Jenű dramaturg 1962-ig; Szinetár Miklűs, akkor még fiatal, de kiemelkedű tehetsűgű rendezű 1960-ig; Brűdy Tamás karmester 1973-ig; Ormai Miklűs rendezűasszűstens 1980-ig. Talán csak Roboz Ágnes koreogrűfus volt kivétel. Távozott Várady Lászlű karmester, aki Ausztriában folytatta művészeti tevékenységét.

Gáspár Margittal egyidejűleg én is lemondtam, aki viszont még csak nem is voltam párttag.

3. „Ezzel egy időben eltűntek az intézményből a káderlapok is.”

A tanulmány legnagyobb tévedése. Egyben érthetetlen is, mert forrása, a Szalay Hanna-válogatás 682. oldalán ennek éppen az *ellenkezűje* olvasható. A *Magyar Ifjűség*, az Ifjűmunkások Forradalmi Tanácsának lapja 1956. november 3-án keltezett cikkében az alábbi interjűt közölte: „Az Operettszínház igazgatűi irodájában a Forradalmi Bizottság néhány tagja, Borvetű János, Bánffy György van jelen. Egy mosolygűs fiatal műszaki dolgozű a káderlapját kéri. »Odafordul hozzám Szirtes: Hihetetlen, de a mi színházunkban nincsenek káderlapok.« Amikor megnéztűk a régi iratokat, kiderűlt, hogy a szokványos kérdűívén és az önéletrajzon kívül senkinél sem találtunk jellemzűst. Volt olyan eset, hogy az egyik kartonra fel volt írva a szűnész

² Cseh Katalin: A színház szerepe az 1956-os forradalomban I–II. (2011. augusztus–szeptember)

neve, azután az, hogy jellemzés, és utána: üres lap. Azt hiszem, ezzel nagyon kevés művészeti intézmény vagy üzem dicsekedhet.”

4. „Már konkrét darabokkal készült a megnyitásra.”

Ez természetesen így kellett, hogy történjen, ha tovább akartak működni. A Szalay-válogatás idézi még az interjú végét, miszerint „...ha megnyitja kapuit: az anyaszínház a *Csárdáskirálynő*-vel nyitna, a Blaha Lujza pedig, új szereplőkkel kiegészítve, a *Mágnás Miskával*, amelyet át akarnak dolgoztatni Békeffy Istvánnal”. A Forradalmi Bizottságnak persze semmi esélye nem volt tervei megvalósítására, mert négy nap (!) múlva, november 4-én a szovjet hadsereg teljes erejével megtámadta a fővárost, a közhatalmat a Kádár-kormány vette át, és köztudomásúan súlyos megtorló harcok következtek. Megbízható kommunikáció híján pedig azt sem tudhattuk, hogy a kormány már október 24-én (!) kérte, hogy „a szovjet csapatok segítsenek az ellenforradalmi bandák gyilkos támadásainak megfékezésében” (Szalay Hanna, 23.). A színház csak december közepén kezdett el játszani – a pontos dátumról nincsen megbízható adat –, amikor is a *Szelistyei asszonyokat* újította föl, Latabár Kálmánnal az egyik fősze-repben.

Ugyancsak december közepétől egyre több tag hívta fel lakásán Gáspár Margitot, illetve tett nála személyes látogatást. Így mindenekelőtt Latabár Kálmán, aki rózsacsokrokkal érkezve mondta el panaszait. Telefonon is többen jelentkeztek: Petress Zsuzsa, Rátonyi Róbert, Keleti László, Somogyi Nusi, Mindszenti Magda, majd Szirtes György, Dénes György, Kiss Ilona, Besztercei Pál, Szécsi Vilma, Bródy Tamás, Versényi Ida és mások. A társulat egy része tehát korrigálni igyekezett október végi magatartását. (Gáspár M. egyidejű ceruzás feljegyzései.)

...

Cikkem elején jeleztem, hogy személyes élményeim is kiegészíthetik az Operettszínház ez időbeli történetét. Október 23-án este a Blaha Lujza Színházban házi főpróbát tartottunk a *Mágnás Miska* tervezett bemutatója előtt. A darabot nem én rendeztem. Már folyt a próba, amikor a rádió bement, hogy nyolc órakor Gerő Ernő mond majd beszédet. Gáspár Margit mellett ültem, aki a hír hallatára csak ennyit mondott: „Gerő lövetni fog!” Fentebb már utaltam Gáspár kapcsolódására Nagy Imre politikai irányzatához. Számára ezért valószínűleg nem volt újdonság az az agresszív hang, amelyen azon az estén Gerő megszólalt („...e vívmányokat minden körülmények között megvédjük”; „...a legnagyobb éberséget kell tanúsítani, nehogy ellenséges elemek megzavarhassák pártunk, munkásosztályunk, dolgozó népünk a kibontakozás érdekében tett erőfeszítéseit”) (Szalay Hanna, 12.). Nem sokkal később a puskaövések zaját is hallani lehetett a Dohány utcai színházépületben. A próbát félbeszakítottuk, és hazamentünk. A bemutató természetesen elmaradt, annál is inkább, mert másnap kijárási tilalmat hirdettek meg, amelyet október 29-ig többször megszakítottak, majd újra érvénybe léptettek. Így csak október 30-án vált lehetővé, hogy a Nemzeti és az Operett „forradalmi társulati ülést” tartson.

Ezen én is felszólaltam. Mondanivalóm ceruzás vázlata fennmaradt, és jelenleg az Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet gyűjteményében van letéve. Ennek fontosabb részleteit idézem:

„Mérleget kell készíteni, csak úgy lehet továbbmenni. Helytelen volna a lezárt korszakot teljes egészében elvetni, de mindent el kell vetni, ami megmérgezte a színház életét. Először foglaljuk össze az eredményeket: 1. nemzetközileg elismert színvonal; 2. magas színvonalú zenei apparátus; 3. épkézláb darabok; 4. értékes színészi alkotások; 5. mindezek alapja: az igényesség... Nézzük a hibákat: komor librettók, humorhiány – betétszerűség. Hosszú darabok – 1 prózai és 1 zenés egy estén. Művészek szeszélyes értékelése (zseni – borzalom)... Állandó izgalom és bizonytalanság... Mi hát a feladat? 1. A műv. vezetés és a társulat egysége. Emberség, szeretet. 2. Idegen szemp. vagy befolyásolás nélküli értékelés (párt, klikk, félelem, barátság). 3. Egyenletes foglalkoztatás: pl. Latabár. 4. Rövid, fordulatoss, alapjában vígjátéki librettó! Néha valami érdekes, újszerű kísérlet (*Csodatűkörtől* a revüig)... Ezen munkálkodjék a színház vezetősége és választott tanácsa.”

Mint már említettem, az ülés után én is lemondtam állásomról, mert nem akartam a várható más igazgatás alatt és ízlés szerint működni, másrészt elhangzott kritikai megjegyzéseim ellenére valóban személyes kötődésem is volt az igazgató Gáspár Margithoz. Mivel alkalmazásom december 31-ig volt érvényben, (Budáról jórészt gyalog) bejártam a színházba, de az aktív rendezői munkában, így a *Szelistyei asszonyok* fent említett felújításában sem vettem részt.

Én egyébként 1957. január 1-jétől kezdve a Színházi Szövetség Könyvtárában kaptam alkalmazást, amelyet egy negyedév múltán az akkoriban megerősödő Színház- és Filmtudományi Intézethez csatoltak.

...

Úgy gondoltam, hogy a fentiek kiegészítéseképpen bizonyos színház-történeti háttérrel kell kiegészíteni ezt a helyreigazítást. Elsősorban azért, mert a viszonylag nyugodt belső változások valószínűleg éppen az előző évadban a színház életében történt eseményekkel voltak kapcsolatban. Ez a kivételes alkalom a Fővárosi Operettszínház vendégjátéka volt a Szovjetunióban – Moszkvában és Leningrádban – 1955. december 24. és 1956. január 30. között. 1949, tehát a színházak államosítása óta magyar színház még nem volt külföldi vendégjátékon. Ez volt az első eset. Három produkció volt műsorunkon: a *Csárdáskirálynő*, a *Havasi kürt* és a *Boci, boci, tarka*. Eredetileg Leningrádból már haza kellett volna utaznunk, de újabb felkérésre visszamentünk Moszkvába, ahol a *Csárdáskirálynő* egy utólagos előadását a szovjet kormány nagy része, élén N. Sz. Hruscsovvá, élvezettel nézte végig. Rátonyi Róbert beszámolójából idézem: „...ezen az előadáson nemcsak virágcsokrokat kaptunk. A szovjet kormány ajándékként a vezető művészek mindegyike Zorkij fényképezőgépet és aranyórát kapott, a színház valamennyi dolgozója egy-egy pompás karórát. A színésznőket és színészeket a nézők is elhalmozták apróbb és sokszor igen bőkezű ajándékkal.” (I. m. 339.) A társulat hazaérkezésekor pedig megkapta A Munka Vörös Zászló Érdemrendjét. Gondolom, ez a különlegesnek mondható élmény is hozzájárult ahhoz, hogy egy bő fél év múlva bizonyos mértékig tompított formában nyilvánuljon meg a színházon belüli ellenzék véleménye.

...

Egészében véve a valóságos történelmi körülmények gazdagabb képet biztosítanak a kor tanulmányozóinak, mint a bármely oldalról érkező egyoldalú ideológiai beállítással, éppen ezért hiányosnak minősíthető ábrázolás.